

Cemiyetiakvam'da terkiteslihat meselesi [*].

10. — Mevzuubahsimiz olan tahdit ve takyitlerin emsali 1878 tarihli *Berlin Muahedesi* nde görülür :

« Asakiri Osmaniye artık *Bulgaristan* da ikamet etmiyecek ve eski kalelerin cümlesi Emaret masarifine bir sene zarfında ve mümkün ise daha evvel h dmedilecektir. Hükümeti mahalliye yeniden kale inşa ettiremiyecektir. » (11 inci bend).

« Bar ile sevhali *Karadağ* a şeraiti atıye ile ilhak olunmuştur : Bu nehrin (*Boyana*) boyunca istihkâmlar inşa olunmayacak ve *İşkodra* mevkiinin müdafeai mahallisîçin lâzım olan istihkâmat müstesna olup bu istihkâmat *İşkodra* şehrinden altı kilometreden öteye gitmiyecektir. — *Karadağ*ın ne harp gemisi ve ne harp bayrağı olmayacaktır. — Bar limanı ile bütün *Karadağ* suları her milletin sūfūnū harbiyesine mesdut olacaktır. — *Karadağ* toprağı üzerinde Göl ile sahili derya arasında vaki istihkâmlar hedmolunacak ve bu mıntaka dahilinde yeni istihkâmlar inşa olunmayacaktır. Gerek Bar'da, gerek *Karadağ* sahili boyunda liman ve karantina zabitası Avusturya devleti tarafından muhafazai sevhale mahsus ufak gemiler vasıtasile icra olunacaktır. » (29 uncu bend). [**]

11. — *La Hoge Sulh Konferansi* (1899). 24 ağustos 1898 de, *Rusya* hariciye nazırı kont *Muravıyef* Petersburg'daki ecnebi devletler elçilerine gönderdiği umumî notada «ardıarası kesilmeksizin vukubulmakta olan teslihata bir had komak ve bütün dünyayı tehdit eden mesaibin men'i

[*] Üst tarafı Mecmua'nın 1 inci kânun 1932 tarihli ve 59 numaralı nushasıdır.

[**] Resmî terceme. — *Karadağ*a tahmil olunan bu külfetler onun istiklâlini Avusturyanın da tanınması için Viyana hükümetini irza yolunda konulmuştur.

çarelerini araştırmak üzere» devletleri bir konferans akdine davet etti. Bu notada kont Muraviyef diyordu ki: «Vergiler gittikçe artmakta olup, halkın refahını tâ menbalarında ihlal ediyor; milletlerin fikri ve bedeni kuvvetlerinin, sâyüamelin ve sermayenin en büyük kısmı tabii cereyan sahasından inhiraf ediyor ve semeresiz suretlerde kullanılıyor; yüzlerle milyon, korkunç harp aletleri tedarikinde istimal ediliyor — o âletler ki bugün fennin en sonuncu kemal mahsulü gibi görüldüğü halde, yarın, yeni keşifler ve ihtiralar vukuile, kıymetleri zayıdır. Milli hârs, iktisadî ilerleme, servet mahsulleri: bunlar tekâmül yollarında kısır kalıyor... En çoğu ifrat mertebesinde silahlanmadan ileri gelen iktisadî buhranlara harp mevaddı yığnında gömülü olan daimî hatar zamanımızdaki silahlı sulhü milletlerin tehammülde gittikçe çok zahmet çekdikleri ezici bir yük haline getiriyor. Şu halde bedihidir ki eğer vaziyet böyle devam ederse, men'i iltizam olunan ve her mütefekkir şahsı dehşetini tefekkürle titreten bir hercümence varacaktır...»

Çar'ın «alicenabane» teşebbüsünden memul semere istihsal olumasını hiç bir devlet cidden ummuyordu. Alsas - Loren davası ile Osmanlı Memleketleri'nin taksimi meselesi, ergeç dağılmasına intizar olunan Avusturya - Macaristan halitası sulhü tehdit etmekte ve bu meselelerde gerek doğrudandoğruya gerek dolayısile alâkadar olan devletleri müsellaah sulh halinde bulunmağa mecbur tutmakta idi. Bir de, devletlerin hepsi Rusya imparatorunun teklifine muvafekat etmek takdirinde bile, vaki olacak teahhütlerin nasıl tahkik ve mürakabe edilebileceği bilinmiyordu. Her memlekette silah altında bulundurulacak askerin mikdarını o memleketin nüfusuna, yahut askerî masrafları onun bütçesinin yekûnuna nisbetle takdir ve tahdit etmek, asker mecmuunu aynı kemmiyette azaltmak veya Büyük - Devletler'den her biri için âzamî bir adet tayin eylemek gibi hatıra gelen hâll suretlerinden hiç birinde icra edilmek kabiliyeti görülmüyordu.

Bununla beraber, Çar'ın fikirleri ihtimalat sahasından hakikat zeminine geçmek istidadında olsun veya olmasın, çok arzu edilen bir maksada müvecceh olduğu için, hükûmetlerce red olunamazdı, nitekim red olunmadı. Hareketlerinde hakkı rehber ittihaz etmeyen milletler bile, yâ müzakerelerin neticesi müsbet çıkmayacağına evvelden emin olduklarından, yahut ortaya konulan müsalemetperverane esaslara açıktanaçığa muğayır

bir meslek tutmağa cesaret edemediklerinden dolayı Rus teklifine mümaşat gösterdiler.

Şu kadar ki, Konferans'a iştirâk hususunda her devlet, iptidadan, bir takım ihtiyatî veya ihtirazî kayıtlar kodu. Muraviyef bu kuyuddan mülhem olarak ikinci umumî tahriratını (13 k. s. 1899) devletlere irsal ve bununla onlara sarih bir program tebliğ etti. Dedi ki: « Devletlerin siyasî münasebatlarına müteallik olan bütün meseleler ve muahedatla tekarrür etmiş bulunan sureti ahval ve kabinelerce müttehaz proğrama doğrudandoğruya dahil olmayan mesailin kâffesi Konferans'ın müzakereleri dairesinden kat'iyen hariç tutulacaktır. »

Proğramın mevzuubahsimize tealluk eden maddeleri şunlardı: 1. Kara ve deniz kuvvetlerinin şimdiki halde mevcutlarile onlara müteallik olan harbiye bütçelerinin tayin olunacak bir müddet içinde arttırılmaması şartını mutazammın itilaf: « effektiv » lerle bütçelerin ilerde bile azaltılmasını istihsale medar olacak çareler hakkında ilk tetkikler. — 2. Ordu ve donanmalarda alel'itlak ateşli yeni silahlar ile patlayıcı yeni maddelerin ve tüfekler veya toplar için şimdiki halde kabul edilmiş bulunanlardan kuvvetli barıtların kullanılmasının men'i. — 3. Kara muharebelerinde, zaten mevcut bulunan çok kuvvetli patlayıcı maddelerin kullanılmasının tahdidi. — 4. Deniz muharebelerinde deniz altından torpil atar veya suya dalar olan veyahut aynı neviden bulunan tahrip âletlerinin kullanılmasının men'i; ilerde mahmuzlu harp gemileri yapılmamasının teahhüt edilmesi.

Osmanlı Devleti dahil olduğu halde yirmi Avrupa devleti ile Şimali Amerika Düvelimüt tehidesi, İran, Japonya, Çin ve Siyam mürahhasları LaHaye'de toplandılar (15 mayıs 1898). Bir kaç ay evvel « *Terkiteslihat Konğresi* » namile anılan mütemer muahharen terlip olunan proğrama nazaran, şu, manası mahdut, unvana tevafuk edemediğinden, « *Sulh Konferansı* » unvanını aldı.

Muraviyef tahriratıumumiyesinde zikrolunan müzakere mevzuları 1^a teslihatın tahdidinden, 2ⁿ harp kanunlarının tanziminden, 3ⁿ tahkimden ibaret olmak üzere üç makuleye ayrılabilmişinden, bunların her birile meşğul olmak vazifesi üç komisyona havale olundu. Teslihatın tahdidi meselesile iştiğal etmek üzere teşkil olunan Birinci Komisyonda bu mesele pek az müzakere edildi. Teslihatın azaltılması meselesi münakaşa mevkiine konulmadı bile. Rus mürahhasları, tecrube kabilinden olmak ve ilerde daha uzun bir müddet için aynı teklifin tatbiki mümkün olup olmayacağı tahkik edilmek

üzre, « efektif » lerde harbiye bütçelerinin beş ve bahriye bütçesinin üç yıl arttırılmamasını teklif ettilersede, Almanya mürahası Almanya hükümetinin ordusunu veya donanmasını arttırmamak teahhüdü altına giremeyeceğini söyledi; Fransa, İtalya, Belçika, Felemenk, hatta İngiltere mürahasları dahi, meselenin halli gayrimümkün görüür olmakla beraber, ilerde yeni tetkiklere mani olacak bir kat'î karar verilmemesi arzusunu gösterdiler. Bunun üzerine şu mealde bir karar verildi: « Effektivler mikdarının, velev beş yıldan ibaret bir müddet için olsun, tayini diger millî müdafea vasıtalarını tanzim etmeksizin, müşküldür. Her memlekette, gayet muhtelif mütalealara binaen, tertip edilen bu vasıtaları beynelmilel bir mukavele ile tanzim etmek daha güçtür. Bu sebeple, Komisyon Konferans namına vaki olan teklifi kabul edememekten dolayı müteessifdir. Ekseriyeti teşkil eden azanın fikirlerince, meselenin doğrudandogruya hükümetler tarafından daha derin tetkiki arzu olunur. » Konferans'ca dahi, Fransa mürahasının teklifi üzerine, şu « temenni » beyan olunmakla iktifa edildi: « Konferans, âleme ağırlık vermekte bulunan teslihatın derecederece tahdidi insaniyetin maddî ve manevî refahının artması için ziyadesile arzu olunur. »

Konferans'da İngiltere mürahasları heyetinin reisi olan Sir Edward Fry teslihatın tahdidi yolunda en çok çalışan azadan biriydi. Arz ettiğim « temenni » onun teklifi ve tertibi üzerine beyan olundu. Sir Edward, son fıkrası bu temenniyi muhtevi bulunan nutkunda dedi ki: « Büyük - Britanya hükümeti yeni harp gemilerinin inşa planlarının ve bu planlara göre inşaatın müstelzim olduğu masrafları her yıl, mütekabil muamele şartile, devletlere tebliğa hazırdır. Böylece, karşılıklı, malumat verilmesi müşterek müvafekate icra edilebilecek olan tenkisler hakkında beyneddüvel efkâr teatisini, bu da bütçelerde karşılıklı tenkihler için itilafı kolaylaştırır. » Büyük - Britanya baş mürahasının deniz teslihatını karşılıklı azaltmak yolundaki gayretinin asıl sebebi su idi: Amerika'nın, hele Almanya'nın, hatta Japonya'nın bile, adet, hacim, silah kuvveti, sür'at, ilh. cihetleriyle bahriyelerinde öyle bir gidişleri vardı ki İngilizler'in revişleriyle mütenasip değildi. Yapılan hisaplara göre Alman bahriyesi 1919 da İngiliz bahriyesine müsavi bir dereceye vardırılmış ve mutad seyrini takip ederek, bir kaç yıl sonra onu geçmiş olacak idi. Aşağıda arz edeceğim vechile, İngilizler, müteakip senelerde, Sir E. Fry'nin 1899 daki gayretli teşebbüslerini Berlin'de def'atle icra etmişlerdir.

Elhasıl, Konferans'dan üç mukavele, üç beyanat, altı temenni çıktı.

Bunlardan mevzuubahsimize tealluk edenleri arz edeyim: Balonlar vasıtasile veya bunlara mümasil yeni vesaitle mermi atılmasının beş sene müddetle men'i; boğucu gazler yayan mermilerin kullanılmasının men'i; bedende kolaylıkla açılan yahut yassılan kurşunların (dumdum tipi) kullanılmasının men'i (Beyanattan). Yeni modellerde ve yeni çaplarda deniz topu ve tüfeği kullanılmasının bir nizama bağlanması; kara ve deniz kuvvetleri ile bütçelerdeki harp masraflarının tahdidi; limanların, şehirlerin ve köylerin deniz kuvvetleri tarafından topatutulmaları maddesinin tanzimi (Temenniyattan).

12. — *Arjantin ile Şili* arasında çıkan ve her iki memleketi büyük endişeye düşüren hudut ihtilafının hakem sıfatile halli için İngiltere kralına arzı esnasında, yani 1902 senesinde, iki memleket bir teslihat tahdidi muahedesi akdedip, şu teahhütlere girdiler: yeniden hiç bir harp gemisi ismarlamamak veya satın almamak; müsellah kuvvetlerini azaltmağa mahsus olarak bir yıl sonra bir mukavele yapmak; muahedenin akdinden itibaren beş yıl içinde « statu que » nun (« hâli hâzır » ın) âkitlerden biri tarafından değiştirilmesi ancak 18 ay evvel ötekine haber vermekle caiz olmak; âkitlerden biri ile niza halinde bulunan bir devlet öteki tarafından hiç bir harp gemisi satılamamak. — Bu muahede mukarrer müddet içinde sıdk'ile meri tutuldu. Fakat 1907 de tecdit olunmadı, zira bu arada Brezilya devleti donanması kuvvetini arttırdığı cihetle Arjantin ile Şili Brezilyanın kendilerine üstün gelmesinden ve böylece tehlikeye maruz kalmaktan korkdular.

13. — 1904 te, *Norvec hükümeti İsveç* ile arasında mevcut olan ittihatı bağını çözmeye, İsveç hükümeti ise Norvec'i ittihatı tutmağa karar vermesi üzerine her iki taraf harp hazırlıklarına başlamıştı. Kral Osker çarpışmanın önüne geçti ve ayrılma kararı ittifakla verilip, bunun üzerine iki memleket bir muahede akdetti (Karlstadt Muahedesi, 1905). İşbu muahede mucebince, hudutta bitaraf bir mıntaka tayin olunarak, iki taraf burada askerî hareketler icra etmemeği, sevkulceyşî istinat noktaları araştırmamağı, asayişin muhafazası için lâzım olandan maada asker bulundurmamağı, o havalide zaten mevcut olan istihkâmların bir mikdarını yıkmamağı karşılıklı teahhüt ettiler.

14. — *İkinci LaHaye Sulh Konferansı 1907* de toplandı. Programına «teslihatın terki, kara ve deniz kuvvetlerinin tahdidi ve sair halli müşkül meseleler» konulmadı; aksi takdirde Konferans'ın toplanması bile mümkün olmayacaktı. Bazı Büyük - Devletler: evvelki Konferans'da olduğu gibi Almanya, bu defa Avusturya da, hatta Japonya ile muharebesinden (1904) kuvvetleri, hele deniz kuvvetleri, kırık dökük çıkan Rusya, teslihatın tahdidi meselesini münakaşaya bile yanaşmıyorlardı. Zaten Konferans bu hususda cidden faideli müzakereler icrasına kadir de değildir, çünkü alâkadar memleketlerin her birinde milli müdafea noktai nazarından derin tetkikler vaki olmadıkca beynelmilel bir içtimada cereyan edecek müzakere ve tetkikten matlup neticenin çıkarılması umulamazdı. Bu sebeplerden dolayı Konferans, esasen ictimaidan evvel nimresmî surette kararlaştırıldığı yeçhile, şu Beyannameyi imzalamakla iktifa etti: « İkinci Sulh Konferansı 1899 Konferansı'nın askerî tekâlifi tahdide dair kararını teyit eder ve o seneden beri hemen bütün memleketlerde askerî tekâlif hayli artmış olduğundan, hükümetlerce bu meselenin tekrar cidden tetkiki arzu edilir olduğunu beyan eyler. »

15. — *1910 da Amerika'nın teşebbüsü.* 1910 haziranının 25 inde Amerika teşri meclisleri, dünyanın bütün donanmalarının umumî sulhü muhafaza maksadile beynelmilel bir kuvvet teşkil etmek için mezc ve terkip edilmesi matlup olduğuna göre, teslihatın tahdidi ve askerî masrafların azaltılması meselesini tetkik etmek üzere bir komisyon tayinine karar verdiler: «Kongre (umumî meclis) halinde toplanan Düvelimüttehide Mümessiller (meb'uslar) ve Âyan (Senato) meclisleri, bütün milletleri düveli itilaf tarikile vikaye için dünyanın donanmalarını birleştirip beynelmilel teşkilattan (« International Agencies » den) istifade etmek hale muvafık olup olmayacağını, keزالik hükümetin askerî maksatlar için masraflarını kısmak ve harp ihtimallerini azaltmak keyfiyetlerini tetkik ve bu hususda bir rapor tanzim etmek üzere Düvelimüttehide reisi tarafından bir komisyon teşkil olunmasına karar vermişlerdir.» Bu cihanşümül karar bir federasyon, bir düvelimüttehide heyeti, vücade getirmek, teslihatı tahdit etmek, ilh. maksatlarile müteşekkil olan muhtelif cemiyetlerin, ezcümle New york Peace World Federation League namındaki cemiyetin [*] çok gayretle çalışmaları neticesi idi. Kongre'nin bu kararı üzerine Düvelimüttehide reisi Mr. Taft Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya -

Macaristan, Rusya, Belçika, Felemenk, Japonya hükümetlerine ve Babiali'ye de müracaat edip, aynı maksatla birer komisyon teşkil, yahut Amerika komisyonuna âza ilhak ederek Düvelimüttehide ile teşrikimesaiye muvafakat edip etmiyeceklerini sordu (16 teşrinisani 1910). Amerika'nın bu teşebbüsü tereddütlerle karşılandı. Kendilerine müracaat vukubulan devletlerden bazıları, Amerika komisyonunun tahkikatı neticesinde vaki olacak teklifleri nazarı mütaleaya alacaklarını söyledi; bir takımı ise şimdiki halde Kongre'ce mülahaza edilen surette beynelmilel teşebbüsler icrasına mahal ve şimdilik meselenin tetkikine girmenin münasip olmadığı cevabını verdi.

16. — *İngiliz - Alman müzakereleri (1911 - 1912)* [*]. 1911 martının 11 inci günü Avam Kamarası'nda hariciye nazarı Sir Edward Grey, İngiltere ve Almanya donanmaları cetvelini birbirine tebliğ edecek olurlarsa bu sayede iki memleketin apansız bir takım hadiselerle maruz olmaksızın korunmuş olacağını, hiç birinin diğerine karşı üstünlük esbabını arttırmağa çalışmadığına iki hükümetin kanaat hasıl edeceğini beyan etmişti. Almanya başvekili von Bethmann Hollweg bu beyanata cevap olmak üzere Reichstag'da, Alman hükümetinin bahri programı kimse için gizli bir ciheti havi olmadığından Sir Edward'ın ileri sürdüğü fikre memnuniyetle iştirâk edeceğini ve İngiliz efkârı umumiyasını temin için İngiltere ile bu hususda itilafa hazır olduğunu söyledi. Fakat bu itilaf husule gelemedi. — 1912 de, İngiltere Almanya'ya müracaat ederek, deniz teslihatının karşılıklı azaltılması esasına müstenit bir itilaf akdine çalışdı. Lord Haldane iki devletin deniz teslihatlarının 10-16 nisbeti dairesinde tahdit ve tesbitini Berlin'e teklif etti: 10 İngiliz gemisine mukabil 10 Alman gemisi. Bu teklifi Berlin'de kabul olunmadı. Bunun üzrine Londra yeni bir tertip telkin etti: «Naval holiday» [*], bir yıl içinde bahri inşaatın tatili. Almanya bu teklifi de kabul etmedi.

17. — 1913 de, *Balkan buhranı* esnasında, *Avusturya - Macaristan*

[*] Bu cemiyetler pek çokdur ve bazıları pek eskidir. Adını söylediğim cemiyet 1816 da tesis olunmuştu.

[*] 1903, 1905 ve 1906 senelerinde İngiliz ve Fransız ricali arasında da teslihatın tahdidi için müzakereler cereyan etmiş, fakat bir netice elde edilememiştir.

ile Rusya Galiçya'daki askerlerinin mikdarını azaltmak hususunda itilaf ettiler.

18. — *Umumi Harb'e nihayet veren 1919 - 1920 tarihli Sulh Muahedeleri.* Malum olduğu üzere, Umumi Harp'ten galip çıkan «İtilaf Devletleri zümresi» : « Müttefik ve Müşarik Devletler », mağlup zümreden Almanya 28 haziran 1916 da Versailles; Avusturya'ya 10 eylül 1919 da Saint - Germain - en - Laye; Bulgaristan'a 27 teşrinisani 1919 da Neuilly; Macaristan'a 4 haziran 1920 de Trianon; 6 ıncı Mehmed'in mürahaslarına da 10 ağustos 1920 de Sèvers muahedelerini imzalattılar. Bu muahedelerin mevzuubahsimize tealluk eden hükümleri hulasaten şunlardan ibarettir:

a) *Versailles Muahedesi.* — 1. 4000 i zabıt olmak üzere Alman ordusunun 100,000 kişi mikdarına endirilip, bu mikdarla tahdidi. Askeri kadroların hiç bir halde mütemmim kadroyu cami olmaması. Bu ordu gönüllü efrad kaydı suretile terkip edilip, mecburî askerliğin lâğvı. — 2. Harp malzemesinin ve bu malzemeyi yapan fabrikaların tahdidi. — 3. Büyük - Erkâniharbiyeumumiye'nin (Grossergeneralstab'ın) lâğvı. — 4. Büyük manövrelerin yapılmaması. — 5. Her türlü seferberlik tedbirlerinin veya seferberliği teshile matuf tedabirin memnuiyeti. — 6. Ren nehri kıyılarına yakın ve muayyen mıntakada istihkâmların ipka yahut yeniden inşa edilememesi ve bu mıntakada, gerek daimî gerek muvakkat olsun, müsella kuvvetler ikame veya tahşit olunamaması ve alel'itlak manövre yapılamaması ve seferberliğin kolaylaştırabilecek her türlü maddî vasitalardan bu mıntakanın halî bulunması. 7. — Her türlü askerî tayyarelerin ilğası. — 8. Deniz kuvvetinin külli tenzille tahdidi.

b) *Saint - Germain - en - Laye Muahedesi.* — Almanya'ya tahmil olunan askerî kuyudun Avusturya'ya dahi tahmili; yalnız, Avusturya ordusunun, zabitanla depolar müstahdimleri hisaba dahil olduğu halde, 30,000 kişiden fazla olamaması.

c) *Neuilly Muahedesi.* — Bulğar ordusunun 20,000 kişiye tenzilile o miktarda tahdit ve tesbiti.

d) *Trianon Muahedesi.* — Mecburî hizmetiaskdriyenin lâğvı ve ordunun 35,000 kişiye tenzil ve o miktarlarla tahdidi.

[*] «Holiday» yortu günü, bu alâka ile, tatil günü, manalarına gelir.

e) *Sèvres Muahedesi*. — Bu ahitnamenin 5 inci kısmı («askerî, bahrî ve havaî ahkâm ») Osmanlı Devleti'ne tahmil olunan askerî kuyuttan bâhisdi : 1. Padişahın muhafız hit'ası, zabitan ve Mabeyin erkânı askeriyesi ve erkânıharbiye heyeti dahil olduğu halde, 700 kişiden ibaret olacaktı. — 2. Dahili intizamı ve emniyeti muhafazaya ve gayrimüslim ekalliyetleri himayeye memur ve 35,000 kişiden mürekkep jandarma kıt'aları. — 3. Mühim bir karışıklık zuhurunda ve iktıza ederse hududun muhafazasında jandarmı kıt'alarını takviyeye mahsus « anasırı mahsusa » kıt'alarında 15,000 kişi bulundurulabilecekti. Bu kıt'aların yalnız dağ topları olacaktı. — Hulasa, Osmanlı hükûmeti hizada ve seferde silah altında cem'an 50,700 kişi bulundurabilecekti. — Türk topraklarından Osmanlı Devleti'ne bırakılan parçalar muhtelif mıntakalara ayrılacak, her birinde bir jandarma kıt'ası bulunacaktı. Bu kıt'aların tüfek ve mitralgözden başka türlü hiç bir silahı olamayacaktı. Bir kıt'aya mensup kuvvetler o kıt'aya tahsis edilen mıntaka dışarısına ancak Müttefikler'in Türkiye'de müesses bulunacak Kontrol ve Teşkilat Komisyonları'nın mahsus müsaadesile çıkabilecekti. — Erkânıharbiye zabitlerinin ve sair zabitanın mikdarı umum jandarma kıtaatı adedinin yirmide birini mütecaviz olamayacaktı. Müttefiklere veya bitaraf devletlere mensup zabitler, adetleri Osmanlı zabitlerinin yüzde onbeşi nisbetinde olmak üzere, jandarma teşkilatına dahil olacaklardı. Bu ecnebi zabitlerin milliyetce mensubiyetleri cihetini ve vazifelerini mezkûr komisyonlar tayin edecekti. — Bir mıntaka içindeki ecnebi zabitler aynı millete mensup olacaklardı. — Seferberliğe müteallik her türlü tedbirler ve tertipler memnu olduğu gibi, mezkûr kıt'aların adedinin veya onlara yarayabilecek nakil vasıtalarının ziyadeleşmesine veyahut daha ziyade kuvvet bulunmasına yarar tedbirlerin de hepsi memnudu. — Gerek 35,000 kişilik jandarma kıt'aları gerek 15,000 kişilik takviye kıt'aları efradı her kıt'anın bulunduğu mıntaka içindeki ahaliden gönüllü ve maaşlı olarak alınacak ve kıt'alardaki müslim ve gayrimüslimlerin nisbeti mümkün mertebe her mıntakadaki nüfusları nisbetinde olacaktı. 15,000 kişilik takviye kıt'aları bir aslî kıt'aya muavenet edecek oldukta, eger muavin kuvvet efradının adedi 5,000 i tecavüz edecekse, Kontrol heyetinin mahsus müsaadesi icab edecekti. — Harbiye nezareti dairelerinde bulunacak erkân, ümera ve zabitan 50,000 mikdarında dahildi. — Efrad ve küçük zabitan en aşağı on ikişer sene hizmet etmeği teahhüt edeceklerdi. Bundan maksat, memlekette talim görmüş efrad ve zabitanın çokca

bulunamamasından ibaretti. Kezalik, kıtaatta kalan zabitler 45 yaşına kadar hizmeti teahhüt edeceklerdi. Kadroya dahil olan her zabıt en aşağı yirmibeş yıl hizmette bulunmağı müteahhit olacaktı. — Jandarma ve takviye kıt'aları kadrosuna dahil olmayan zabitler askerlik hizmetinden çıkarılacaklar ve artık nazari veya ameli hiç bir askerî talime ve terbiyeye iştirâk edemeyecekler idi. — Şehirlerde, kasabalarda ve köylerdeki polislerin, gümürükçülerin ve orman bekcülerinin adetleri Harp'ten evvelki, yani 1329 daki, mikdarı geçmiyecek ve ilerde bunların tezyidi nüfusun tezayüdüne tabi olacaktı. Malum olduğu üzere bu şahıslar silah taşır hükümet müstahdimlerindendirler ; binaenaleyh, onlara müteallik şu hükümler de aynı maksada mebni Ahıtname'ye konulmuştu. Ve bu makuleden müstahdimlerin tayinleri, kumandaları ve sevkleri jandarma hakkındaki şartlara tabi tutulacaktı, yani yine Kontrol Komisyonu'nun kararına bağılı olacaktı. Zabita heyetinde de, jandarmada olduğu gibi, yüzde onbeş nisbetinde ecnebi memur ve zabıt bulunacaktı. — *Deniz kuvvetleri* namına 7 ganbot ve 6 torpidodan başka harp gemimiz imha edilecekti. Elimizde bırakılacak gemilerde torpil kovarı ile 17 milimetrelikten büyük top bulundurulmayacaktı. Bu mikardan fazla harp gemisi yapmak ve satın almaktan memnu idik. — *Hava kuvvetlerine* gelince, elimizdeki tayyarelerin, balonların hidrojen istihsaline mahsus âlât ve hava işlerine müteallik bilcümle mevad, masrafı bize ait olmak üzere, Müttelikler'e tavsil ve teslim veya tahrip edilecekti. [*]

Malum olduğu vechile, asıl Türk milletinin red ettiği bu Sèvres Ahıtnamesi tatbik olunmayıp, Osmanlı Deyleti'ne halef olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti « Müttelik ve Müşarık Devletler » ile — aşağıda bahsi gelecek — *Lausanne Muahedesi* (1923) ni akdetmiştir.

19. — 24 temmuz 1923 tarihli *Lausanne Senedleri* ndeki takyidi ve tahdidi hükümler :

a) *Sulh Muahedenamesi* : — « Sulhün muhafazasını temin zımında Yunan Hükümeti Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında atideki tedabire riayet etmeğı taahhüt eyler : —

1) Mezkûr adalarda hiç bir üssü bahri, hiç bir istihkâm tesis ve inşa

[*] Sèvres Muahedesi, bahusus onun bu kısmı hakkında tafsilât edinmek arzu buyuranlar « Hukukuumumiyeidüvel » unvanile bu yıl (1932) neşrettiğim kitaba müracaat buyurabilirler.

edilmeyecektir. — 3) Mezkûr adalarda Yunan kuvvai askeriyesi, tahtı silaha alınıp ta mahallinde talim ve terbiye edebilecek olan esnan erbabının mikdarı mutadına ve bütün Yunan arazisinde mevcut bulunan jandarma ve polis mikdarı ile mütenasip olacak jandarma ve polis mikdarına münhasır kalacaktır.» (13 üncü maddenin resmî tercemesi.)

b) « *Boğazların usulüne dair Mukavelename* » : — « Atide tayin edilen mıntakalar gayriaskerî hale ifrağ edileceklerdir : — 1) Çanakkale ve Karadeniz Boğazları [*]nın bervechiati tahdit edilmiş mıntakalar ittisaınca iki sahilleri. — 2) Emir Ali Adası müstesna olmak üzere bütün Marmara Denizi adaları. — 3) Adalar Denizinde Semadirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları. » (4 üncü maddeden.) — « İstanbula dair olan 8 inci madde (ki metni aşağıda münderictir) ahkâmı mahfuz kalmak şartile, ğayriaskerî hale ifrağ edilmiş mıntakalar ve adalarda hiç bir istihkâm, daimî topcu tesisatı, tahtelbahir işleyen âletler (tahtelbahir sefain müstesna) ve askerî tayyare tesisatı ve hiç bir üssü bahrî bulunmayacaktır. — Buralarda inzıbatın muhafazası için elzem bulunan ve silahları, top müstesna olmak üzere, tüfek, rövolver, kılıç ve beher yüz nefer için dört hafif makineli tüfek (fusilles mitrailleuses) den ibaret bulunacak olan polis ve jandarma kuvvetinden başka hiç bir kuvvei müsellaha tevakkuf etmiyecektir. — Ğayriaskerî hale ifrağ edilmiş mıntakaların ve adaların karasularında tahtelbahir sefinelerden başka hiç bir gûna tahtelbahir işleyen âlet bulunmayacaktır. — Yunanistan ğayriaskerî hale ifrağ edilmiş bulunan Yunan adalarının karasularından donanmasını geçirebilecek ve fakat bu suları Türkiyaya karşı üssülharekât olarak veyahut bu maksatla bahrî veya askerî tahşidat için kullanamayacaktır. (6ıncı maddeden.) — Tahtelbahir sefinelerden başka tahtelbahir işleyen hiç bir âlet Marmara Denizi sularına vazedilmeyecektir. — Türk hükûmeti Marmara Denizinin ne Avrupa sahai sahiliyesinde ve ne de Karadeniz Boğazı mıntakai ğayriaskeriyesinin şarkında kâin Anadolu sahai sahiliyesi kısmında, Darıca'ya kadar, Boğazlardan müruru tas'ib edebilecek hiç bir daimî top bataryası, yahut torpil endaht mevkileri tesis etmeyecektir. (7inci madde.) — «Payitaht[**]ın ihtiyacatı için, İstanbul, Beyoğlu, Galata, Üsküdar ile Adalar

[*] « «Boğazlar» tabiri umumisile yad edilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nda » (1inci maddeden).

[**] Asıl olan Fransızca metinde kullanılan « Constantinople » (Kostantiniye) kelimesi karşılığında resmî terceme metninde « Payitaht »

(Prens Adaları) [*] dahil olduğu halde, İstanbulda ve mezkûr şehrin civarı karibinde âzâmî onikibin kişilik bir kuvvet bulunabilecektir (8 inci maddeden.) — İstanbulda bir beynelmilel komisyon tesis edilecek ve işbu komisyon « Boğazlar Komisyonu » unvanını alacaktır. » (10 uncu madde.) — « Boğazlar Komisyonu, vazifesini Cemiyetiakvamın himayesi tahtında icra edecek » tir. (15 inci maddeden.) [**]

20. — *Washington Konferansı (1921 - 1922).* — Bir taraftan Cemiyetiakvam Meclisi terkitelihat konferansını hazırlarken, diğer taraftan devletler bu yolda hususî mukaveleler yapmaktan geri durmamışlardır. 1920 ile Cenevre Konferansı arasında akdolunan bu kabil mukavelelerin ilki, Büyük Okyanus'da ve onun sahillerindeki bazı memleketlerde müsa-lemeti temin etmek ve bir taraftan da bahri teslihatı tahdit eylemek üzere Amerika Düvelimüttehidesi ile Büyük-Britanya, Fransa, İtalya, ve Japonya mürahhaslarından mürekkep olarak 1921 teşrinisaninin 12 sinden 1922 şubatının 6 sına kadar Washington'da akdolunan konferans'ın tertip ettiği muahedelerin 6 şubat tarihli olan ikisidir. Bunlardan biri, bahri inşaat programlarında nisbî tenkisiatı mutazammıdır. Öteki, harp vaktinde bita-rafları ve gayrimuharipleri koruma zımında hadsiz ve kayıdsız tahtelbahir muharebesini deniz haydutluğuna (piracy — See-räuberei) temsil etmiş ve boğucu gazlerin kullanılmasını meneylemiştir.

21. — *Bahri teslihatın tahdidi Konferansı : Londra Muahedesı (22 nisan 1930).* Amerika Düvelimüttehidesi , Büyük - Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya devletleri « teslihatca rekabetle gayrimünfek surette mürtabıt olan muhataraların men'i ve mükellefiyatın kasrı kayğısile ve Washington Bahriye Konferansı [***] 'ında başlayan işi ileriye götürmek ve teslihatın umumiyetle tahdidi ve tenkisi için bir muahede akdine karar » verip, mürahhaslarını Londra'da toplamışlar ve bunlar mezkûr tarihle bir muahede yapmışlardır. Bunda âkitler muayyen nisbetler daîresinde harp

denilmiştir. Halbuki Büyük Millet Meclisi 1922 teşrinievvelinin 29 unda Pa-dişahlığı lâğv ve Cumhuriyeti ilân etmişti, ve Türkiyede « taht » kalmamış olmakla İstanbul da « payitaht » olmaktan çıkmıştı.

[*] « les des Princes », ki biz bu adalara « Kızıl Adalar » deriz.

[**] Naklettığım metinlerin hepsi resmî tercemelerdir.

[***] Yukarıki fıkrada arz ettiğim konferans.

gemilerinin hacim itibarile tahdidini kararlaştırmışlardır. Muahedeyi Amerika, İngiltere ve Japonya imza ve tasdik etmişlerdir. Fransa ile İtalya'ya gelince, aralarında — İtalya'nın Fransa'ya mümaselet davasile — ihtilaf vaki olmağla, bunlar ayrıca müzakereye girişip, fakat şimdiye kadar itilafa varamamışlardır.

22. — *Türk - Yunan Protokolü, 30 teşrinievvel 1930* : « Bu günkü tarih ile imza edilen Dostluk ve Hakem Mısakı'nın imzasına saik olan prensipler ile mütehalli bulunan ve bahrî teslihat masraflarının beyhude artmasının önüne geçmek ve her bir tarafın haiz olduğu şeraiti mahsusayı nazarı itibara alarak, mütekabil kuvvetlerin mütevazi tarzda tahdidi yolunda mütesaviyen ilerlemek arzusunu besleyen Yüksek Âkitler bahrî teslihat yarışımın, her iki tarafca, hulûsu tâm dairesinde dostane bir fikir ve izahat teatisi suretile, önünü alabilmek fırsatını iki hükûmete bahş eylemek için, altı ay evvelden diger âkide haber vermeden hiç bir harp gemisinin veya teslihatının siparişi, iktisabı veya inşası cihetine gitmemegi teahhüt ederler. » [°]

23. — *Karadeniz'de bahri teslihatın tahdidi hakkında Türk - Rus Protokolü, 7 mart 1931* : « İki Yüce Taraf 17 kânunuevvel 925 tarihli Protokol'un ihtiva ettiği aslı prensiplere iptina ederek, aralarındaki sulh ve dostluk münasebetlerinin takviyesini emel edindiklerinden, mevcut her nevi teslihatın hakiki surette azaltılması devamlı bir sulhün yegâne sağlam zamânı olduğuna kuvvetle kani bulduklarından ve umumî tahdidi teslihatın tehakkukunu istihdaf eden mesailerinde bundan böyle dahi devam etmek hususundaki sarsılmaz emellerini izhar etmek istediklerinden, iki memleket arasında teyemmünen teessüs etmiş olan karşılıklı itimadın yeni bir delilini ibraz etmek üzere 17 kânunuevvel 1929 tarihli Protokol'u aşağıdaki karşılıklı teahhüt ile ikmal etmeğe karar vermişlerdir : İki Yüce Âkit Taraf'dan her biri diger Âkit Taraf'ı altı ay evvel haberdar etmeksizin Karadeniz'de ve Karadeniz'e bitişik denizlerdeki harp donanmalarını takviye edecek her hangi bir harp gemisini tezgâha koymıyacak veya böyle bir gemiyi ecnebi tezgâhlarına sipariş etmiyecek, veyahut mezkûr denizlerde bulunan kendi harp donanmasının şimdiki terekübünü arttırmakta müessir olabilecek her hangi bir tedbire tevessül eylemiyecektir.» [°°]

[*] Hariciye vekâletinde yapılan resmî terceme.

[°°] Hariciye vekâletinde yakılan resmî terceme.

II

Cemiyetiakvam ilk Terkiteslihat Konferansı'na Misak'ın 8 inci ve 9 uncu maddelerinin hükümlerini tatbikten başlayarak yürümele varmıştır . Bu maddelerin muhtevalarını burada hatırlatmak gerektir . 8 inci madde : « Cemiyet'in âzası, sulhün muhafazası millî teslihatın, millî emniyet ile veya bir müşterek hareketin tahmil eyliyecdği beynelmilel teahhüdatı icra keyfiyeti ile telifi kabil, asgarî bir hadde endirilmesini müstelzim olduğunu tasdik ederler. — Meclis, her devletin coğrafi vaziyetini ve hususî hallerini nazarı itibara alarak, bu tenzile ait plânları, hükümetlerce tetkik ve o bapta karar ittihaz olunmak üzere, hazırlar. — Mezkûr plânlar en aşağı on yılda bir defa tekrar tetkik ve icab ederse tadil olunacaktır. — Plânlar hükümetlerce kabul edildikten sonra teayyün eden teslihat haddi Meclis'in rızası olmaksızın tecavüz edilemez. — Cemiyet'in âzası, hususî surette mühimmat ve lavazimi harbiye (*material*) imali mühim itirazları davet etmekte olduğunu nazarı dikkate alarak, bu imalattan çıkan müessif neticeleri, fakat Cemiyet âzasından kendi emniyetleri için lâzım olan mühimmatı ve harp materialini imal edemiyenlerin bu hususdaki ihtiyaçlarını nazarı itibara alarak, def'a salih tedbirlere tevessül edilmesi vazifesini Meclis'e tevdi ederler. — Cemiyetin âzası teslihatlarının nisbetine, askerî, bahrî ve havaî programlarına, harp için kullanılmağa elverişli sanayilerine dair her türlü malumatı en açık ve en tamam surette birbirine vermeği teahhüt eylerler. » — 9 uncu madde : « Meclis'e, 1 inci ve 8 inci maddeler hükümlerinin icrası ve sureti umumiyede askerî, bahrî ve havaî meseleler hakkında mütaleasını beyan etmek üzere bir *Daimî Komisyon* teşkil olunacaktır. »

Cemiyetiakvam'ın Meclis'ine ve ikinci derecede mezkûr Daimî Komisyon'a tertip olunan şu vazifenin görülmesi bu kadar uzun sürmesinin, hatta 12 yılda elde edilen ilk neticenin bile eksik ve kusurlu olmasının sebebi aşikârdır : mesele haddi zatında son derece nazik ve müşkildir. Devletler teslihatca şu veya bu yolda tenzil ve tahdidi kabul ve teahhüt etseler bile ahitlerine sadık kalıp kalmadıklarını amelî bir surette mürakabe ve tahkik etmek çok zordur, hatta bazan mümkün bile değildir : zemanе muharebelerinde topları ve zirhlıları, yani doğrudan doğruya harp

âletleri olmak üzere yapılmış ve derhal bu maksatla kullanılır vasıtaları, hisap etmek yetişmiyor, her memleketin iktisadî kuvvetlerini, bilfiil değil bilkuvve mevcut olan iktidarını, dahi nazarı itibara almak lâzım geliyor, zira « *potentiel de guerre* » tabir olunan işbu harp kudretinin asrımız muharebelerinde gördüğü iş, emsali arasında başlıdır. Bazı kimyevî maddeler yapan fabrikalar derhal harp malzemesi imalathanelerine çevrilebiliyor, bazı ticarî tayyareler bir kaç saat içinde bombardman tayyarelerine tahvil olunabiliyor. Bu haller, bir de talim görmüş ihtiyat kuvvetleri, mülâhaza edilince, teslihatın azaltılması meselesinde ne kadar zorluk olduğu apaçık görülür. Onun içindir ki teslihatın terki meselesi Misak'ın imzasından itibaren bir çok beynelmilel konferansda mevzu bahis olduğu, bir çok uzun ve çetin münakaşayı icab ettiği halde, 1930 tarihine kadar bellibaşlı bir netice hasıl olmamışken, nihayet bu tarihte « İhzarî Komisyon » [*] bir mukavele lânihası tertip edebilmiştir.

Bu projenin meydana gelmesi Cemiyetiakvam'ca teslihatın terkine matuf gayret yolunda ehemmiyetli bir merhaledir, zira Cenevre Konferansı müzakerelerinde bunu esas tutmuştur. Binaen aleyh, İhzarî Komisyon Projesi'nin ana hatlarını arz etmeliyim :

1. — *Effektiflerin tahdidi* :

a) Askerin bir yıl içinde silah altında mevcut bulunacağı günlerin yekûnunun tahdidi. Bu tahdit askerî harekâta derhal istihdama kabiliyetli teşkilatın hepsine : kara ve deniz effektivlerine, ihtiyatlara, hatta askerî bir uzviyet haline getirilmemiş teşkilatlara bile şamildir.

b) Kur'a usulile toplanan ordularda hizmet müddetinin tahdidi. Bu, dolayısıyla bir tahdit olup, iki faidesi melhuz olduğuna binaen Proje'ye konulmuştur : 1^a , demokrat memleketlerin çok iltizam ettikleri mecburî hizmet usulünün muhafazasına müsait olması ; 2^a , diğer taraftan, asıl mesleği muhariplikten ibaret olan hakikî orduların uzun hizmet tarikile ihdasına mani olması.

2. -- « *Material* » lerin tahdidi. Deniz ve hava materiallerinin tahdidi ile kara teslihatının tahdidinde Proje muhtelif yollar tutmuştur. Bu iki halden birincide tahdit doğrudandogrudadır : hava teslihatının tahdidinde

[*] Bu komisyon Meclis'in 1925 kânunuevvelinde ittihaz ettiği karar mucebince teşkil olunmuştur.

hava gemilerinin mikdarı ile tahrik kuvvetlerinin mecmuu, deniz teslihatının tahdidinde tonilato yekûnu esas tutulmuştur. Deniz teslihatının böylece tahdidinde Proje'nin tuttuğu esas yukarda zikrolunan Londra Bahriye Konferansı'nda kabul olunan sistemdi: her donanmanın tonilatosu mecmuunun tahdidile bu mecmuun başlıca beş sınıfdan ibaret olan harp gemilerine taksimi. — Mezkûr hallerden ikincide tahdit, dolayısiledir: bunda tutulan esas kara teslihatının satın alınmasına, yapılmasına, ve bakımına sarf olunmak üzere bütçeye konulan paranın mikdarıdır. Bu tahdidin ötekiler gibi doğrudandoğruya yapılmasına bedel dolayısils icra edilmesi şıkkının İhzarî Komisyonca tercihan ihtiyarına sebep, kemmiyetce tahdidin fili ve müessir bir surette mürakabesi mümkün olmadığı Versailles Muahedesi ile mücerrep ve sabit olmaklığıdır.

3. — *Harp masraflarının kısılması*: Bütçelerde harp masraflarının, fakat bu masarif için bütçelere konulan tahsisata değil, her yıl içinde vaki tediyata bir had koma tarikile, tahdidi. Bu tediyat haddi mürakabe ve, milli paranın kıymetine noksan gelmek taknirinde, bitim rakamları tadil olunabilmek için usuller konulmuştur.

4. — *Kontrol*: Bu tahdit hükümlerinin hakikaten mer'iyeti beynelmil müessir bir kontrola mühtac olmağla, bu mürakabeyi temin için Proje de iki yol tutulmuştur: 1^a, mukaveleye göre mürettep olması iktıza eden askerî ahvali hakkında her memleketten alınacak malûmatı, tahditlerin makulelerine göre muhtelif suretlerde, ilân etmek; 2^a, bir Daimî Terkiteslihat Komisyonu teşkil olunup, mukavelenin hükümlerine onuimza etmiş olan devletlerin temामile riayet edip etmediklerini teftiş ve tahkika bu heyeti memur etmek.

Ahmet - Reşit

(Mabadi var)